

RAZPRAVE

**VREDNOTE PROSTORA KOT INTEGRALNI DEL
IZOBRAŽEVANJA**

AVTORICA

dr. Tatjana Resnik Planinc*Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija**tatjana.resnik-planinc@guest.arnes.si*

UDK: 37:71(497.4)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Vrednote prostora kot integralni del izobraževanja

V prispevku želimo predstaviti pomen izobraževanja za razvoj in doseganje ciljev trajnostnega razvoja. Vrednote so integralni del izobraževanja. Tako v Sloveniji kot v Evropi se izkazuje potreba po iskanju novih poti za izobraževanje o vsebinah, ki se nanašajo na prostor, v katerem živimo. Prispevek se osredotoči na izsledke mednarodne raziskave, katere glavni namen je bilo ugotoviti preference in ovire, ki jih zaznavajo učitelji in učenci tako z vidika različnih vsebin, ki se nanašajo na prostor v najširšem smislu, kot z vidika učil in učnih pripomočkov, ki jih pri tem uporabljajo. V nadaljevanju predlaga avtorica možnosti nadaljnjega razvoja izobraževanja, ki se nanašajo na poučevanje otrok o vrednotah prostora, trajnostnem razvoju in zavedanju javnosti o le-teh.

KLJUČNE BESEDE

prostor, vrednote, prostorske vrednote, izobraževanje, vrednotna orientacija, učne vsebine, trajnostni razvoj, kurikulum

ABSTRACT

Space values as integral part of education

In the article the meaning of education for sustainable development and its goals are presented. Values are an integral part of education. New ways of education regarding space related topics in primary and secondary schools across Europe should be found. The article deals with the results of an international survey, which aim was to define the main preferences and obstacles, sensed by teachers and their pupils, from the viewpoint of different contents dealing with the space, teaching tools and supporting instruments they use. Based on the results of the survey the author suggests the possibilities of future development of education regarding the teaching about the values of space, sustainable development and public awareness of them.

KEY WORDS

space, values, space values, education, value orientation, contents, sustainable development, curriculum

Uredništvo je prispevek prejelo 18. septembra 2006.

1 Uvod

Za razvoj in doseganje ciljev trajnostnega razvoja je ustrezno izobraženo prebivalstvo vitalnega pomena, saj je bolj dojemljivo za širše družbene probleme (Smrekar 2006). Razmah razvojnih možnosti je dokazano povezan z višjo izobrazbeno ravno prebivalstva. V današnjem času poučevanje o globalnih temah samo po sebi ne zadostuje več, kajti ljudje potrebujejo praktične veščine, ki jim bodo omogočile nadaljevanje učenja tudi potem, ko zapustijo šolo. Veščine, ki jih bodo učenci potrebovali v odraslem življenju, spadajo v tri stebre trajnostnega razvoja: okoljskega, ekonomskega in socialnega (medmrežje 1).

Razumevanje tako globalnih vsebin kot lokalnih vsebin v globalnem kontekstu opredeljuje zavedanje, da so le-te pogosto medsebojno povezane in imajo obenem svojo preteklost in prihodnost. Sposobnost razumevanja stvari z različnih vidikov je ob upoštevanju različnih stališč ključnega pomena za intranacionalno in internacionalno razumevanje kot osnove za ustvarjanje možnosti sodelovanja, ki podpirajo trajnostni razvoj (medmrežje 1).

Integralni del izobraževanja so tudi vrednote, ki imajo veliko pomenov. V etični filozofiji njihovo opredeljevanje temelji na dobroti in hudobiji ter zaželenosti in nezaželenosti določenih predmetov, ciljev, izkušenj ali dejanskega položaja. Glagol 'vrednotiti' označuje dejanje oziroma ravnanje ocenjevanja oziroma vrednotenja (Clouston 2002). Za običajnega človeka so vrednote pojmi o temeljnih kategorijah zaželenega, dovoljenega, dobrega in pozitivnega, ki se jih naučimo v procesu socializacije. Vrednote prostora so podskupina občecivilizacijskih vrednot in so prav tako globoko zakoreninjene v družbene prakse. Povezane so s predstavljivim ter zaželenim in s spomini ter doživetji in jih zato lahko definiramo kot sistem norm, vedenj, prepričanj, stališč, mnenj, dožemanj, ki vplivajo in usmerjajo odnose med posamezniki, prostorom in aktivnostmi v prostoru.

V nekaterih kulturah se o vrednotah učijo v šolah. V drugih presegajo samo poučevanje in vrednote oblikujejo, razlagajo, analizirajo ter o njih razpravljajo. V obeh primerih je razumevanje vrednot bistven del razumevanja lastnih stališč in stališč drugih ljudi. Razumevanje lastnih vrednot, vrednot družbe, v kateri živimo in vrednot drugih družb po svetu je ključen del izobraževanja v duhu trajnostnega razvoja (medmrežje 2).

Vrednote, ki se poučujejo v šoli, morajo presegati vrednote družbe, ki obkroža šolo. Posameznik se mora zavedati, da je veliko vrednot tesno povezanih z lokalno tradicijo, etnično populacijo, imigranti, vero, mediji in pop kulturo. Tako morajo, oziroma bi morali, snovalci kurikulumov vedno znova pretehtati potrebe o vključevanju novih vrednot v kurikulume z namenom zagotavljanja lažjega doseganja ciljev trajnostnega razvoja (medmrežje 2).

Tako v Sloveniji kot v Evropi se izkazuje potreba po nujnosti dviga stopnje zavedanja pomena vsebin trajnostnega razvoja in izboljšanje vključevanja prebivalcev v proces prostorskega načrtovanja. Nujno je iskanje novih poti za osnovnošolsko in srednješolsko izobraževanje o vsebinah, ki se nanašajo na prostor, v katerem živimo. Razumevanje prvin in procesov prostora omogoča boljšo kakovost življenjskega okolja, kar je tudi cilj Evropske konvencije o krajini (Urbanc in sodelavci 2004). Vključevanje v proces načrtovanja pa je ključnega pomena za oblikovanje tvornega odnosa do življenjskega okolja. Prostor bo cenjen in ustrezno vrednoten in vsi načrtovalski ukrepi bodo uglašeni z načeli trajnostnega gospodarjenja takrat, ko bo prostor postal del ljudi (Urbanc in Breg 2005). Boljše razumevanje prostorskega razvoja, njegovih prvin in omejitev ter njegovo ponotranjenje pripomoreta k odgovornejšemu prostorskemu managementu in premišljenemu koriščenju pokrajine v smislu trajnostnega razvoja in teritorialne kohezije.

V nadaljevanju predstavljam izsledke mednarodne raziskave, ki je potekala v sklopu mednarodnega projekta R. A. V. E. Space (*Raising Awareness of Values of Space through the Process of Education*), katerega cilj je povečanje stopnje zavedanja o vrednotah prostora skozi izobraževalni proces (Fridl 2006). Raziskavo je kot projektni partner zasnoval Oddelek za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani ter jo izvedel s pomočjo drugih projektnih partnerjev iz Slovenije, Italije, Poljske, Grčije in Črne gore. Analizo rezultatov raziskave sem kot vodja oddelčne projektne skupine naredila avtorica tega prispevka.

2 Namen in metodologija raziskave

Namen mednarodne raziskave med osnovnošolskimi in srednješolskimi učitelji je bil ugotoviti preference ter ovire, ki jih imajo oziroma, ki jih zaznavajo učitelji in učenci, tako z vidika različnih vsebin, ki se nanašajo na prostor v najširšem smislu, kot z vidika učil in učnih pripomočkov, ki jih pri tem uporabljajo. S pomočjo izsledkov raziskave bodo izdelani predlogi vključevanja novih vsebin, povezanih z vrednotami prostora, v kurikulumne različnih predmetov ter izdelana nova učila kot pripomoček pri njihovem vključevanju v poučevanje.

Avtorica prispevka sem postavila naslednje hipoteze:

- vrednote posameznika vplivajo na njegovo vrednotenje prvin pokrajine;
- med državami, ki so sodelovale v raziskavi, obstajajo statistično pomembne razlike v izobraževanju o prostorskem razvoju;
- uporaba učil s strani učiteljev ni v skladu z željami učencev;
- uporaba učil s strani učiteljev je v določeni meri odvisna od učnih pripomočkov, ki ji imajo na razpolago;
- vrednote učitelja vplivajo na njegov izbor učil in učnih metod;
- izbor učnih metod s strani učiteljev ni v skladu z željami in pričakovanji učencev;
- med količino vsebin v kurikulumih, ki se navezujejo na prostorski razvoj, in zanimanjem učencev zanje obstaja statistično pomembna povezava.

Pri delu sem uporabila več metod. To so: deskriptivna metoda, kavzalno-neeksperimentalna metoda, kvantitativna metoda. Uporabljene tehnike so bile: anketiranje, kvantitativna analiza podatkov, instrumenti pa: anketni vprašalniki za učitelje in statistični izračuni.

Raziskava je bila izvedena na namenskem vzorcu 1897 učiteljev iz Slovenije, Poljske, Italije, Grčije in Črne gore. Sodelovalo je 24,2 % moških in 75,8 % žensk. Prevladovala je starostna skupina od 38 do 55 let (56,7 %), sledila pa ji starostna skupina od 20 do 37 let (34,8 %). Daleč zadaj je bila starostna skupina od 56 do 73 let (8,3 %). Večina anketirancev je imela vsaj univerzitetno izobrazbo (64,1 %), če ne celo zaključen magistrski študij (21,1 %).

Podatki so bili zbrani z anketiranjem. Vprašalnik je bil pripravljen v angleškem jeziku ter nato preveden v slovenski, italijanski, poljski, grški in srbski jezik. Projektni partnerji iz sodelujočih držav so vprašalnike razdelili med učitelje ter nam jih izpolnjene vrnilo v dveh mesecih.

Vprašalnik je sestavljalo 27 vprašanj, razdeljenih v pet sklopov:

- okolje kot vrednota za učitelja (5 vprašanj);
- vsebine, ki se nanašajo na prostorsko/regionalno načrtovanje (trenutno stanje, želje in ovire; 2 vprašanja);
- uporaba različnih učil in učnih pripomočkov (9 vprašanj);
- zavedanje vrednot prostora med učenci (3 vprašanja);
- informacije o učiteljih, ki so sodelovali v raziskavi (8 vprašanj).

Preglednica 1 prikazuje razmerje med razdeljenimi in dejansko izpolnjenimi vprašalniki po posameznih državah.

Preglednica 1: Razmerje med razdeljenimi in vrnjenimi izpolnjenimi vprašalniki po državah.

država	število razposlanih vprašalnikov	število vrnjenih vprašalnikov	delež vrnjenih vprašalnikov v %
Grčija	–	240	–
Italija	1000	230	23,0
Poljska	1200	570	47,5
Črna gora	500	410	82,0
Slovenija	1000	447	44,7

Do razlik med državami je v veliki meri prihajalo zaradi različno zainteresiranih potencialnih anketirancev in vodstev šol. Tako je bil na primer odziv veliko večji na eko-šolah kot pa na običajnih šolah. V negativni smeri izrazito izstopata Italija in Grčija, Poljska in Slovenija sta skoraj izenačeni, medtem ko je bil odziv v Črni gori presenetljivo velik.

Zaradi različnega števila anketirancev po posameznih državah je povprečje za vse države skupaj izračunano na podlagi obteženih vzorcev po posameznih državah, tako da ima vsaka država enako težo pri določanju povprečja.

Prevladujoča področja izobrazbe anketirancev so bila:

- pedagoški študiji (34,2 %),
- matematika (19,5 %),
- jeziki (19,4 %),
- zgodovina (15,9 %),
- psihologija (15,8 %)
- ostalo.

Med raziskavo so bili prevladujoči predmeti, ki so jih poučevali anketiranci, naslednji:

- matematika (20,5 %)
- jeziki (18,1 %),
- geografija (14,8 %),
- zgodovina (12,3 %),
- ostalo.

Na tem mestu predstavljam samo tista področja izobrazbe in tiste predmete, ki jih je navedlo več kot 10 % anketirancev.

Anketiranci so povprečno poučevali 14,65 let, medtem ko je bila povprečna starost učencev anketirancev 13 let. Šole anketirancev se nahajajo v samih mestih (52,6 %), suburbanem območju (24,8 %) in na podeželju (22,6 %), pri čemer so med posameznimi državami velike razlike (preglednica 2).

Zapisane odgovore učiteljev smo statistično obdelali na deskriptivnem nivoju ter naredili analizo povezanosti med izbranimi spremenljivkami. Vprašanja odprtega tipa smo ustrezno kategorizirali.

Preglednica 2: Delež anketirancev v % glede na razmestitev šol anketirancev.

razmestitev šol	skupno	Grčija	Italija	Poljska	Črna gora	Slovenija
mesto	52,6	30,0	52,2	42,1	87,7	51,1
suburbano območje	24,8	12,9	37,7	22,6	11,4	39,9
podeželje	22,6	57,1	10,1	35,3	1,0	9,0
število	1929	280	249	549	405	446

3 Prostor kot vrednota

Ob dejstvu, da stališča učiteljev hote ali nehoti odsevajo v njihovem delu v razredu, smo s ciljem izdelave njihove vrednotne orientacije najprej ugotavljali mnenja učiteljev o ciljih njihove države v prihodnosti. Anketiranci so tako izbirali med različnimi cilji, ki so lahko pomembni za različne posameznike.

Z izjemo Italije (36,7 %) vse ostale države pojmujejo visoko stopnjo ekonomske rasti (60,6 %) kot najpomembnejši cilj v prihodnosti. Ta prioriteta se kot najbolj pomembna kaže v Črni gori (83,6 %). Drugi najpomembnejši cilj je odločanje ljudi tako na njihovih delovnih mestih kot v skupnosti (28,7 %), kar je najbolj pomembno za Italijo (41,4 %) in najmanj pomembno za Črno goro (11,7 %). Na tretje mesto je bila uvrščena želja po doseganju lepše podobe mest in podeželja (8,6 %), kar je zopet najbolj

pomembno za Italijo (18,0%) in najmanj pomembno za Črno goro (3,4%). Anketiranci smatrajo močno vojaško obrambo države kot najmanj pomembno prioriteto (1,8%), pri čemer jo je Slovenija ovrednotila najnižje (0,2%), Italija pa najvišje (3,9%).

V nadaljevanju so morali anketiranci med štirimi ponujenimi cilji izbrati cilj, ki je zanje osebno najpomembnejši. Dva izmed ciljev sta bila povezana z materialistično usmeritvijo, dva pa s postmaterializmom, kar pa v vprašalniku ni bilo navedeno.

Pred skoraj tremi desetletji je Inglehart (1977) definiral razliko med materialističnimi in postmaterialističnimi vrednotami, ki ostaja najpomembnejši okvir za razumevanje kulturnih sprememb v naprednih industrijskih državah po 2. svetovni vojni. Po Inglehartu se kot rezultat hitrega ekonomskega razvoja in ekspanzije države blaginje, kar je oboje povečalo ekonomsko varnost povojnih generacij, sistemi različnih prepričanj množic postopoma premikajo od materialističnih k postmaterialističnim vrednotam. Medtem ko materialistične vrednote poudarjajo pomen ekonomske in fizične varnosti, pa postmaterialistične vrednote na prvo mesto postavljajo samoizražanje in kvaliteto življenja.

Rezultati raziskave, prikazani v preglednici 3, kažejo prevladujočo materialistično orientacijo v vseh državah z izjemo Italije, v kateri že prevladujejo postmaterialistične vrednote.

Preglednica 3: Delež anketirancev v % glede na pomen materialističnih in postmaterialističnih vrednot 1.

vrednote 1	skupno	Grčija	Italija	Poljska	Črna gora	Slovenija
visoka stopnja ekonomske rasti (materialisti)	60,6	56,3	36,7	72,8	83,6	54,0
zagotovitev močne vojaške obrambe v državi (materialisti)	1,9	1,1	3,9	3,0	1,3	0,2
večja moč odločanja ljudi tako na delovnih mestih kot v skupnosti (postmaterialisti)	28,7	36,9	41,4	18,1	11,7	35,8
težnja k lepši podobi mest in podeželja (postmaterialisti)	8,6	5,6	18,0	6,1	3,4	10,0
število	1838	268	256	526	377	411

Nadalje so rezultati raziskave (gl. preglednico št. 4) pokazali, da anketiranci najvišje vrednotijo »glas ljudstva« pri odločitvah vlade (postmaterialisti; 30,6%), medtem ko je ohranjanje reda v državi takoj za njim (materialisti; 30,2%). Boj proti rasti cen (materialisti) in svoboda govora (postmaterialisti) sta na tretjem (20,8%) oziroma na četrtem (18,3%) mestu. Vendar so razlike med državami velike. Tako je v Črni gori ohranjanje reda v državi najvišja prioriteta (49,5%), obenem pa je tudi svoboda govora uvrščena višje (12,4%) kot rast cen (10,1%). Tesno za Črno goro je Poljska, kjer so anketiranci 45,3% namenili ohranjanju reda v državi. V Italiji so najvišje uvrstili svoboda govora (30,3%).

Preglednica 4: Delež anketirancev v % glede na pomen materialističnih in postmaterialističnih vrednot 2.

vrednote 2	skupno	Grčija	Italija	Poljska	Črna gora	Slovenija
ohranjanje reda v državi (materialisti)	30,2	14,7	10,6	45,3	49,5	31,1
»glas ljudstva« pri odločitvah vlade (postmaterialisti)	30,6	34,0	39,4	24,2	28,0	27,5
boj proti rasti cen (materialisti)	20,8	24,5	19,7	25,3	10,1	24,6
svoboda govora (postmaterialisti)	18,3	26,8	30,3	5,2	12,4	16,9
število	1846	265	254	534	378	415

Končna vrednotna orientacija je bila izračunana na osnovi vseh zgoraj navedenih podatkov v kombinaciji z dodatnimi vprašanji. Rezultati so prikazani v preglednici 5.

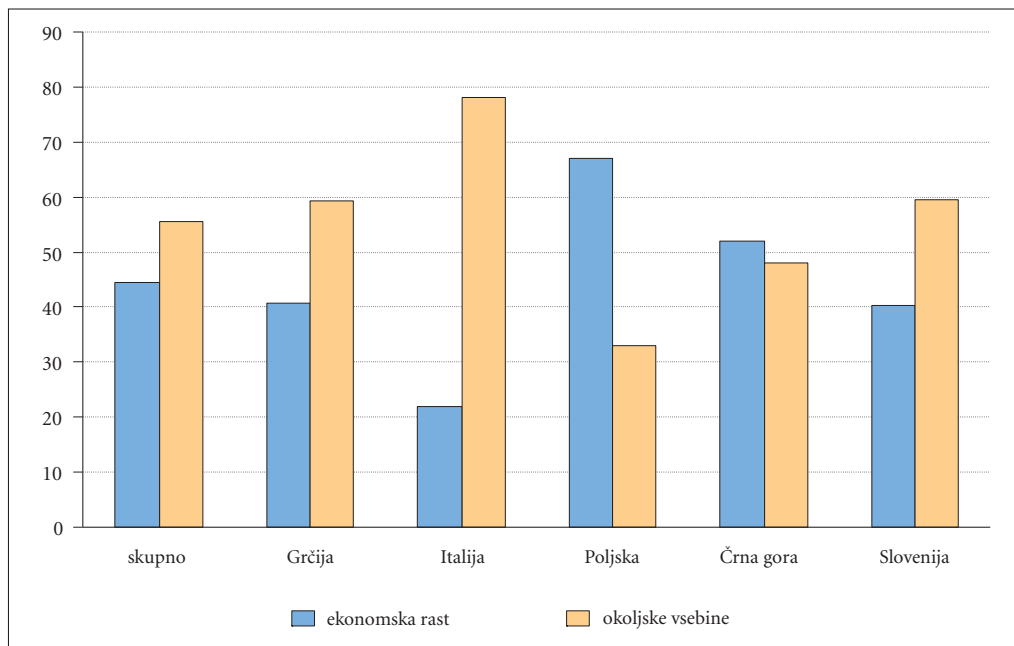
Preglednica 5: Delež anketirancev v % glede na vrednotne orientacije.

	skupno	Grčija	Italija	Poljska	Črna gora	Slovenija
postmaterialisti	14	18	27	5	5	16
mešano	71	70	68	68	77	73
materialisti	15	12	5	27	18	11
število	1958	280	264	556	410	448

Primerjava podatkov potrjuje pričakovani status sodelujočih držav. Italija izkazuje izrazito večji delež učiteljev, ki se uvrščajo med postmaterialiste, in najnižji delež tistih, ki so jim bližje materialistične vrednote. Grčija in Slovenija sta na sredini s približno enakima rezultatoma, medtem ko imata Poljska in Črna gora majhen delež postmaterialistov in dokaj visok delež materialistov. Vendar ima največji delež (več kot 50 %) mešano orientacijo. Predvidevamo, da so rezultati v veliki meri povezani s samim ekonomskim in političnim položajem posamezne države.

Izrazitih razlik med državami pa ni zaznati v definiranju najbolj ključnih oziroma perečih socialnih, prostorskih, okoljskih in ekonomskih tem. Čeprav obstajajo razlike v razvrščanju in odstotkih med posameznimi temami, pa so bile med predlaganimi osemnajstimi temami več kot očitno izpostavljene naslednje:

- kvaliteta okolja – zrak, voda, prst, biodiverzitet (53,9 %);
- ravnanje z odpadki – minimalizacija odpadkov in povečana reciklaža (48,9 %);
- izkoriščanje naravnih virov – energija, voda, prostor (46,4 %);
- ekonomska rast in ustvarjanje visoko kvalitetnih delovnih mest (45,2 %).

Slika 1: Prevladujoče vsebine.

Ob tem je treba omeniti, da so vse teme, z izjemo ekonomske rasti in ustvarjanja visoko kvalitetnih delovnih mest, postmaterialistične.

Obratno so anketiranci kot najmanj ključno oziroma perečo socialno, prostorsko, okoljsko in ekonomsko temo v vseh državah izbrali širjenje urbanih površin, kot drugo pa stanovanjsko problematiko (Grčija), policentrični in regionalno uravnotežen ekonomski razvoj (Italija), klimatske spremembe in globalno segrevanje ozračja (Poljska in Črna gora) ter varovanje kulturne dediščine (Slovenija).

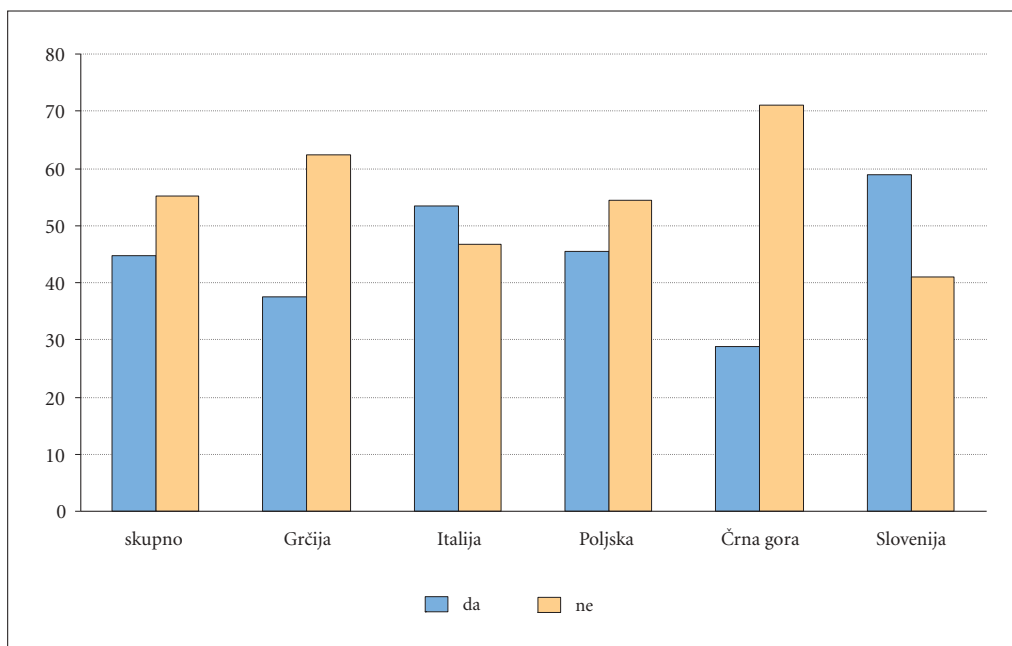
Razvrščanje anketirancev v skupine glede na vzorce njihovih zgoraj predstavljenih odgovorov je podalo dve skupini. Vsak anketiranec je bil tako razvrščen v eno in samo eno skupino:

- ekonomska rast,
- okoljske vsebine,

pri čemer tisti, ki padejo v skupino ekonomske rasti poudarjajo ekonomske vsebine, tisti, ki padejo v skupino okoljskih vsebin, pa okoljske vsebine. Čeprav v skupnem povprečju okoljske vsebine presegajo ekonomsko rast, pa temu ni tako na Poljskem in v Črni gori, kjer se je ekonomska rast uvrstila pred okoljske vsebine. Razporeditev rezultatov prikazuje slika 1.

Preglednica 6: Delež anketirancev v % glede na vrednotenje prvin pokrajine.

prvine pokrajine	skupno	Grčija	Italija	Poljska	Črna gora	Slovenija
naravna dediščina	85,1	89,3	83,7	85,1	77,8	90,0
kulturna dediščina	58,4	73,9	65,2	63,1	55,4	34,8
hidrološke prvine	58,5	67,9	43,6	46,6	70,5	64,1
podeželje	46,5	36,4	44,3	46,4	39,0	66,5
urbana pokrajina	21,6	11,1	28,0	18,7	26,8	23,4
število	1958	280	264	556	410	448

Slika 2: Pripravljenost izboljšati obstoječe stanje v okolju, v katerem živijo anketiranci.

V preglednici 6 je predstavljeno vrednotenje prvin pokrajine. Ker so anketiranci lahko izbrali do tri prvine, končna vsota presega 100 %. Zanimivo je, da je naravna dediščina uvrščena na prvo mesto v vseh državah. Sledi ji kulturna dediščina in hidrološke prvine (ne nujno v tem vrstnem redu). Podeželje se je uvrstilo na predzadnje mesto, medtem ko je bila urbana pokrajina uvrščena na zadnje mesto v vseh državah.

Analiza povezanosti med materialisti in postmaterialisti ter vrednotenjem prvin pokrajine (Pearsonov hi-kvadrat, Cramerjev koeficient) je pokazala statistično povezanost pri urbani pokrajini in hidroloških prvinah, pri naravni dediščini, kulturni dediščini in podeželju pa ne. Zato hipotezo, da vrednote posameznika vplivajo na njegovo vrednotenje prvin pokrajine, lahko sprejmemo z zadržkom.

Osebnostno zadovoljstvo je zelo pomemben pokazatelj posameznikovega odnosa do okolja, v katerem živi. Naši anketiranci izražajo dokaj nizko stopnjo zadovoljstva z določenimi vidiki okolja, kjer živijo, še posebno glede varnosti in kvalitete javnih mest. Rezultati izkazujejo kot najbolj zadovoljiv vidik dostop do trgovin, poslovnih in javnih zgradb, zdravstva in drugih dejavnosti. Sledi dostopnost in kvaliteta javnega prometa. Obenem pa rezultati kažejo, da anketiranci dejansko niso v večji meri pripravljeni sami prispevati k spreminjanju trenutnega stanja. V zadnjih dvanajstih mesecih jih je le 44,8 % naredilo karkoli v zvezi z izboljšanjem obstoječega stanja. Položaj je nekoliko boljši v Italiji (53,3 %) in Sloveniji (59 %).

Kot glavni razlog za svojo nedejavnost navajajo anketiranci različne razloge, predvsem pa bi jih to stalo preveč denarja, ali jim vzelo preveč časa (46 %). Na drugi strani se jih več kot polovica (53,3 %) ne strinja s trditvijo, da nima smisla storiti, kar lahko za svojo skupnost, če tega ne storijo tudi ostali, ter izraža svoje nezadovoljstvo s trenutnim stanjem (58,8 %).

4 Prostorski razvoj in izobraževanje

Anketiranci so v nadaljevanju rangirali trinajst različnih vsebin z namenom ovrednotenja količine znanja, ki ga učenci v času šolanja pridobijo o prostorskem razvoju. Vsebine so bile prostorsko orientirane in izpeljane iz predhodne analize obstoječih učnih načrtov v sodelujočih državah ter izkazanih novih potreb: različni tipi pokrajine, kartografija in orientacija, različna raba tal, regionalna diverziteteta, ekosistemi, naravni viri in njihova uporaba, onesnaževanje okolja, različni vidiki človekovega razvoja, prostorski problemi, družbeni problemi, pomen odprte komunikacije, sistemi prostorskega načrtovanja, zgodovina države in kulturna dediščina, druge kulture in mednarodna odgovornost.

Kot smo predvidevali ob zasnovi raziskave, so anketiranci kot najbolj pomanjkljivo prisotne vsebine v kurikulumih ocenili:

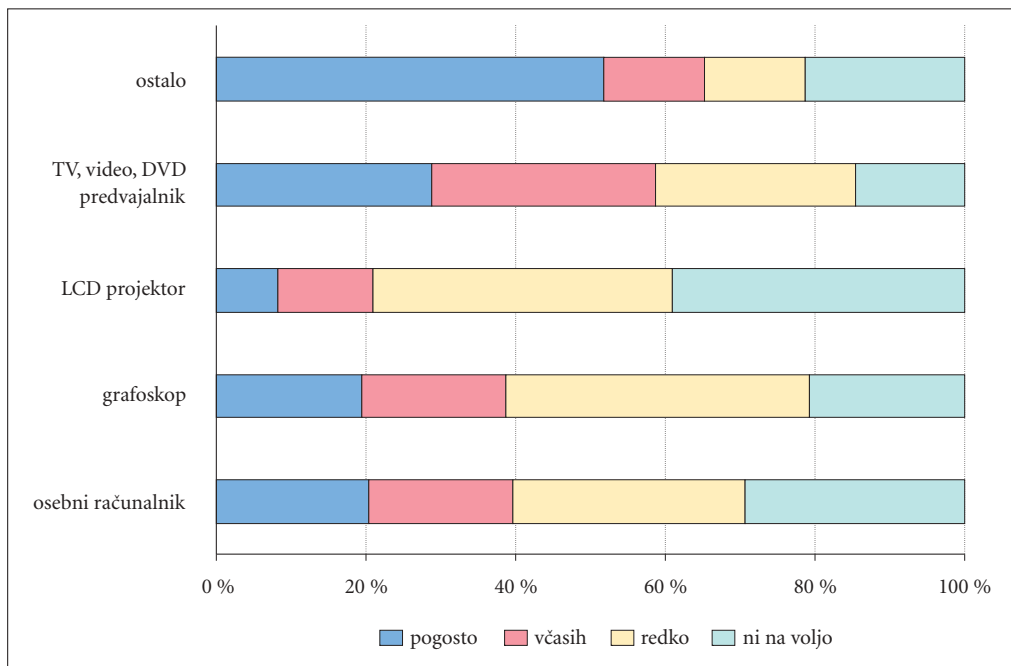
- sistemi prostorskega načrtovanja – zakaj so pomembni, kaj vključujejo (65,1 %);
  - prostorske probleme – širjenje urbanih površin, degradirana območja, pomanjkanje prostora, infrastrukturne probleme, ruralno-urbane tenzije (58,9 %);
  - družbene probleme – kvaliteta življenja, revščina, družbena marginalizacija, sodelovanje (49,3 %).
- Po mnenju anketirancev pridobijo učenci ustrezno količino znanja na področjih:
- različni tipi pokrajine – fizični elementi, kartografija in orientacija (45,2 %);
  - ekosistemi – razmere za življenje, vrste, soodvisnosti (45 %);
  - zgodovina države in kulturna dediščina (43,5 %).

Manj kot tretjina anketirancev ocenjuje, da so vsebine, ki se nanašajo na onesnaženje okolja (30,3 %) ter naravne vire in njihovo uporabo (23,5 %), zadostno zastopane v učnih načrtih.

Z izračunom Pearsonovega hi-kvadrata in Cramerjevega koeficienta smo ugotovili, da glede izbora vsebin obstajajo statistično pomembne razlike med posameznimi državami. Tako lahko hipotezo, da med državami, ki so sodelovale v raziskavi, obstajajo statistično pomembne razlike v izobraževanju o prostorskem razvoju, v celoti potrdimo.

Rezultati potrjujejo prepričanje, da učenci v šoli niso v zadostni meri spodbujani v smeri spoznavanja in poznavanja prostorskih vsebin, zato je njihovo znanje o teh vsebinah na občutno nižjem nivoju,

Slika 3: Pogostost uporabe učnih pripomočkov.

kot bi morale biti. Ob tem anketiranci kot glavno oviro za vključevanje omenjenih vsebin v pouk navajajo predvsem druge vsebine v kurikulumu, ki imajo prednost pred prostorskimi vsebinami (64,4%), čemur sledi pomanjkanje ustreznih učil in literature o prostorskih vsebinah (53,7%), pomanjkanje informacij in omejene možnosti za dodatno izobraževanje (36,4%), slaba promocija in pomanjkanje zanimanja (30,4%).

Rezultati raziskave obenem tudi kažejo, da učitelji kot učilo še vedno v največji meri uporabljajo učbenike (84,0%), knjige (66,5%) ter delovne liste (56,7%). Daleč zadaj so CD, DVD, video in programska oprema (35,4%). Sledijo še revije in časopisi, posterji, atlasi, zemljevidi, tematske karte, znanstvene publikacije, zgibanke ter na zadnjem mestu spletne strani in portali. Položaj je z manjšimi, a zanemarljivimi razlikami enak v vseh sodelujočih državah.

V nasprotju s preferencami učiteljev pa so želje otrok. Dobljeni rezultati so značilni in pričakovani. V vseh državah so se na prvo mesto uvrstili CD, DVD, video in programska oprema (77,4%). Daleč zadaj so spletne strani in portali (36,1%) ter revije in časopisi (36,1%), delovni listi (24,9%), učbeniki (23,9%) in knjige (22,1%). Razkorak med izbiro učiteljev in željami otrok je tako resnično velik.

V interakciji z zgoraj omenjenimi rezultati so tudi odgovori, ki se nanašajo na pogostost uporabe različnih učnih pripomočkov v razredu. Rezultati kažejo, da uporabljajo učitelji TV, video in DVD predvajalnik pogosto (28,7%) ali vsaj včasih (30,0%), medtem ko se osebni računalnik in grafoskop uporabljata v manjši meri, redko pa uporabijo LCD projektor. Položaj se nekoliko razlikuje le v Črni gori, kjer je na prvem mestu uporaba grafoskopa, ki ji sledi uporaba LCD projektorja.

Analiza povezanosti uporabe učil s strani učiteljev ter razpoložljivih učnih pripomočkov je pokazala statistično povezanost 49 spremenljivk z izjemo učbenikov ter TV, video in DVD predvajalnika in ostalih učnih pripomočkov; knjig in osebnega računalnika, grafoskopa in LCD projektorja ter znanstvenih publikacij in LCD projektorja, kjer se povezanost ni pokazala. Na osnovi dobljenih rezultatov lahko hipotezo, da je uporaba učil s strani učiteljev v določeni meri odvisna od učnih pripomočkov, ki ji imajo na razpolago, potrdimo.

Obenem nas je zanimalo, ali vrednote učitelja vplivajo na njegov izbor učil in učnih metod. Statistično pomembna povezanost se je pokazala le v primeru učbenikov, učnih listov in zemljevidov, med učnimi metodami pa le v primeru eksperimentalnih metod, zato hipoteze o vplivu vrednot učitelja na njegov izbor učil in učnih metod ne moremo potrditi.

Za nastalo situacijo ne moremo kriviti šol, kajti odgovori učiteljev kažejo, da le-te spodbujajo uporabo različnih učil (69,5 %) in učnih pripomočkov (68,7 %). Glede na dejstvo, da imajo učitelji možnost uporabe različnih učil in učnih pripomočkov in se obenem zavedajo želja učencev, se moramo vprašati, zakaj potem ne delujejo v njihovem najboljšem interesu.

Takšno stanje lahko v veliki meri razložimo z analizo uporabe učnih metod pri pouku. Rezultati kažejo, da so izrazito v ospredju verbalne metode (85,2 %), ki jim sledijo metode dela s tekstom (46,6 %). Avdiovizualne metode so z 31,5 % celo za didaktičnimi igrami (37,3 %).

Preglednica 7: Delež anketirancev v % glede na uporabo učnih metod v razredu.

učne metode	pogosto	včasih	redko	ni na voljo	število
verbalne metode	85,2	9,9	4,3	0,5	1902
didaktične igre	37,3	34,4	23,5	4,6	1873
metode dela s tekstom	56,7	25,0	15,5	2,6	1864
avdiovizualne metode	31,5	38,2	21,5	8,6	1884
metoda eksperimenta	16,5	21,5	35,3	26,5	1838
izleti in ekskurzije	17,1	40,8	33,0	9,0	1890
terensko delo	15,8	29,4	33,3	21,4	1836
delavnice	14,6	25,0	40,1	20,2	1804
metoda risanja	46,6	24,5	21,1	7,7	1859
ostalo	34,3	20,7	16,6	28,0	292

Stanje je enako v vseh državah z izjemo Slovenije, kjer so na tretjem mestu didaktične igre (45,0 %), na četrtem pa metoda risanja (38,1 %). Med ostalimi učnimi metodami so učitelji še navajali: risanje, posterje, debato, izdelavo modelov, projekte, kvize, igre, pantomimo ter časopisne članke. Obenem velika večina anketirancev (77,3 %) trdi, da šola spodbuja uporabo različnih metod.

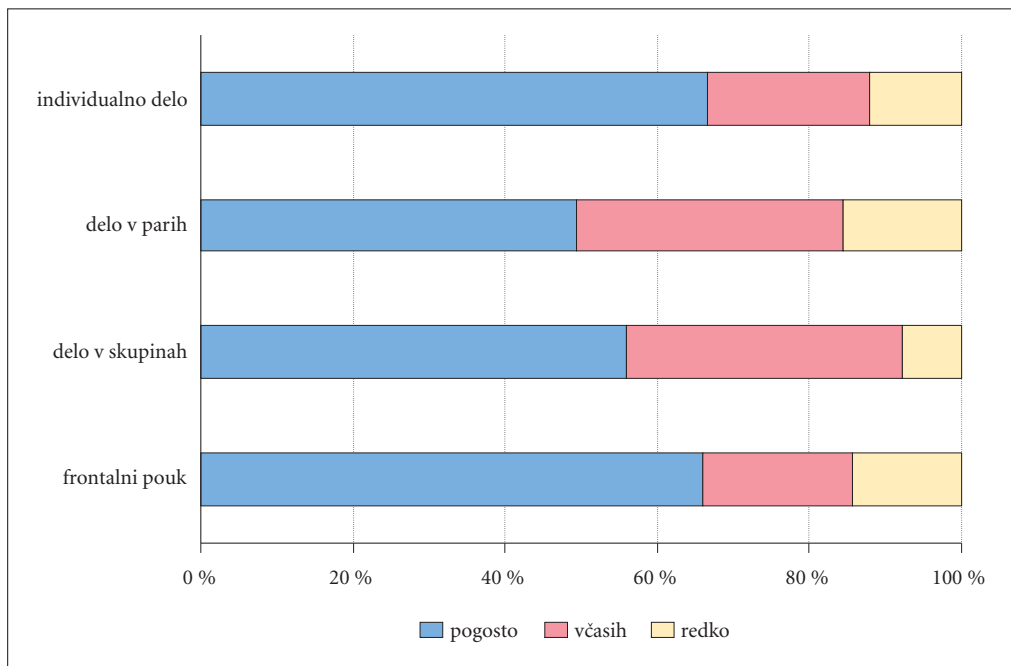
Zopet pa prihaja do izrazitih razlik med realnostjo in željami otrok. Glede na rezultate, prikazane v preglednici 8, imajo učenci najraje:

- avdiovizualne metode (66,9 %),
- didaktične igre (58,3 %),
- izlete in ekskurzije (57,2 %).

Daleč zadaj so druge metode, ki jih uporabljajo učitelji. Z manjšimi razlikami med drugim in tretjim mestom je položaj enak oziroma podoben v vseh državah. Prepričani smo, da se je v prihodnosti nujno treba lotiti pričujočih razlik oziroma razkorakov med dejanskim stanjem in željam učencev. Ne trdimo, da jim moramo slepo slediti, vsekakor pa jih je v dobrobit kvalitetnejšega pouka z boljšim in celovitejšim znanjem nujno upoštevati.

Analiza povezave med učiteljevim izborom učnih metod ter željami in pričakovanji učencev (Pearsonov hi-kvadrat in Cramerjev koeficient) je pokazala statistično pomembne razlike. Test zaradi premajhne minimalne pričakovane frekvence (< 5) ni bil veljaven v primeru verbalnih metod, vendar ob analizi vseh razpoložljivih podatkov lahko z veliko gotovostjo trdimo, da tudi v tem primeru obstajajo statistično pomembne razlike. Zato lahko hipotezo, da uporaba učnih metod s strani učiteljev ni v skladu z željami in pričakovanji učencev, potrdimo.

Glede učnih oblik, ki jih uporabljajo učitelji, v povprečju individualno delo (66,5 %) rahlo prevladuje nad frontalnim poukom (65,9 %), čeprav v Italiji, Črni gori in Sloveniji dejansko prevladuje frontalni

Slika 4: Pogostnost izbora posameznih učnih oblik.

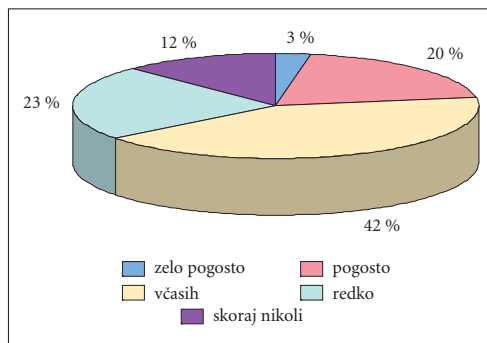
Preglednica 8: Delež anketirancev v % glede na priljubljenost učnih metod med učenci.

učne metode	skupno	Grčija	Italija	Poljska	Črna gora	Slovenija
verbalne metode	21,9	12,9	38,3	11,7	37,1	9,8
didaktične igre	58,3	39,8	68,2	61,2	56,6	65,8
metode dela s tekstom	10,8	6,4	9,1	6,8	23,2	8,5
avdiovizualne metode	66,9	77,9	68,2	71,4	46,6	70,8
metoda eksperimenta	25,8	30,7	33,3	18,5	17,3	29,2
izleti in ekskurzije	57,2	49,3	63,6	68,9	51,2	53,1
terensko delo	13,3	12,1	17,8	16,9	2	17,9
metoda eksperimenta	15,9	11,4	6,4	14,9	26,6	20,3
metoda risanja	14,9	19,6	12,1	18,3	15,1	9,6
ostalo	1,3	0,7	0,4	2,2	2,7	0,7
število	1958	280	264	556	410	448

pouk. V vseh državah omenjenim dvem oblikam sledita delo v skupinah (55,2%) in delo v parih (49,3%), ki glede na vrednosti tudi ne zaostajata veliko.

5 Zavedanje vrednot prostora med učenci

Rezultati raziskave kažejo, da se je zanimanje učencev za vsebine, ki se v večji ali manjši meri navezujejo na prostorske teme, v zadnjih desetih letih povečalo (28,8%) oziroma ostaja vsaj nespremenjeno (24,7%).

Slika 5: Zanimanje učencev za izbiro prostorskih tem za njihovo individualno delo.

Zanimanje učencev se odraža predvsem v njihovem izboru prostorskih tem za projektno delo, predstavitve, posterje in tako dalje, katerega delež pa je dejansko zaskrbljujoč, saj se zanje pogosto odločajo le v 22,2 %.

V celoti pa lahko potrdimo hipotezo, da med količino vsebin v kurikulumih, ki se navezujejo na prostorski razvoj, in zanimanjem učencev zanje obstaja statistično pomembna povezava, saj analiza potrjuje (Pearsonov hi-kvadrat, Cramerjev koeficient) statistično pomembno razliko med spremenljivkami.

Vsaj delno je zanimanje učencev določeno tudi z okoljem, iz katerega prihajajo, saj je kar 67,7 % anketirancev prepričanih, da učenci prinesejo vsaj nekaj znanja tudi od doma. Če bi skušali na osnovi dobljenih rezultatov sklepati širše, bi prišli do zaključka, da teme, ki se nanašajo na prostor in njegove vrednote, še niso postale pomemben del vsakdana ljudi. Obenem pa na osnovi rezultatov raziskave lahko potrdimo dobro znano dejstvo, da bolj ko je družba izobražena, bolj stimulatивно okolje oziroma osnovo za otrokovo nadaljnje izobraževanje predstavlja.

6 Sklep

Rezultati raziskave v celoti potrjujejo prvotno tezo o problemih, ki se nanašajo na poučevanje otrok o vrednotah prostora, trajnostnem razvoju in zavedanju javnosti o le-teh, kajti:

- sodelovanje in vključevanje javnosti je za delovanje učiteljev izredno pomembno, vendar se moramo ves čas zavedati, da je ljudi treba ustrezno izobraziti, če želimo, da bodo razumeli kompleksnost prostorskih problemov in poznali možnosti lastne aktivne udeležbe;
- anketiranci, posledično pa bi lahko to prenesli na velik del učiteljev, sami od sebe niso pripravljeni spreminjati stvari, ampak so pri tem odvisni od »višje« avtoritete;
- izbor učil in učnih metod bi bilo nujno treba v večji meri uskladiti s preferencami otrok;
- učitelji morajo biti ves čas na tekočem z novostmi in spremembami tako na področju učnih metod in oblik kot tudi učil in učnih pripomočkov;
- šola je najpomembnejši medij za izboljšanje zavedanja o prostorsko orientiranih vsebinah.

Raziskava je pokazala, da:

- so anketiranci iz vseh držav, z izjemo Italije, kot najvišjo prioriteto navedli visoko stopnjo ekonomske rasti;
- izkazuje Italija občutno večji delež učiteljev, ki se deklarirajo kot postmaterialisti, in najnižji delež učiteljev, ki so jim bližje materialistične vrednote;
- učitelji kot ključne družbene, prostorske, okoljske in ekonomske vsebine pojmujejo kvaliteto okolja, ravnanje z odpadki, uporabo naravnih virov in ekonomsko rast;
- kot najmanj pereče vsebine učitelji navajajo razpršeno urbanizacijo in globalne okoljske probleme;
- je bila naravna dediščina kot največja vrednota z vidika prvin pokrajine definirana v vseh državah;
- rezultati izkazujejo kot najbolj zadovoljiv vidik prostora dostop do trgovin, poslovnih in javnih zgradb, zdravstva in drugih dejavnosti. Sledi dostopnost in kvaliteta javnega transporta;

- anketiranci večinoma niso pripravljeni aktivno sodelovati v spreminjanju obstoječega stanja;
- so v kurikulumu v relativno zadovoljivi meri vključeni onesnaževanje okolja, zgodovina države in kulturna dediščina, ekosistemi, naravni viri in njihova uporaba;
- so v kurikulumu v premajhni meri vključeni sistemi prostorskega načrtovanja, prostorski in družbeni problemi, vzroke vidijo anketiranci v vsebinah, ki imajo prednost pred prostorskimi vsebinami;
- učitelji še danes večinoma uporabljajo predvsem učbenike, knjige in delovne liste;
- je razkorak med delom učiteljev in željami učencev velik;
- šole podpirajo uporabo različnih učil;
- učitelji najpogosteje uporabljajo verbalne metode, ki jim sledijo metode dela s tekstom;
- se učitelji pri delu v razredu odločajo za individualno in frontalno učno obliko;
- analize kažejo, da med njimi ni pomembnejših razlik;
- učenci ne kažejo velikega zanimanja za izbiro prostorsko orientiranih vsebin za svoje individualne projekte;
- so učenci za prostorsko orientirane vsebine nekoliko bolj zainteresirani kot pred desetimi leti;
- se vsaj nekateri učenci že doma spoznavajo s prostorskimi vsebinami.

Med državami, ki so sodelovale v raziskavi, obstajajo statistično pomembne razlike v izobraževanju o prostorskem razvoju. Uporaba učil in učnih metod se razlikuje od želja in pričakovanj učencev, kar je zaskrbljujoče. Rezultati kažejo, da je končna odločitev o njihovi uporabi na strani učiteljev. Zakaj se potem odločajo za način dela in izbor materialov, ki je v nasprotju z željami in pričakovanji učencev? Težko bi pričakovali, da bodo takšne odločitve prinašale dobre rezultate in vodile k plodnemu sodelovanju med učitelji in učenci.

Kot smo pričakovali, obstajajo statistično pomembne povezave med vsebinami, ki se ukvarjajo s prostorskim razvojem, in zanimanjem učencev zanje. Ne moremo pričakovati, da se bodo učenci odločali za dodatno delo na področjih oziroma temah, ki se jih morda niti ne zavedajo. Obenem se nagibam k prepričanju, da vrednote posameznika, kljub nepopolni dokazljivosti v pričujoči raziskavi, vseeno v določeni meri vplivajo na njegovo vrednotenje prvin pokrajine.

Prepričana sem, da bi bilo treba učitelje usposobiti, da bi znali učencem pomagati pri identificiranju in razmišljanju o kompleksnosti vsebin in tem z vidika številnih deležnikov. Rezultati raziskave potrjujejo dejstvo, da osnovnošolsko in srednješolsko izobraževanje v premajhni meri spodbujata učence k učenju o in k poznavanju vsebin, povezanih s prostorom, v katerem živijo. Zato bi morali v kurikulumu različnih predmetov, in ne samo geografije, v veliko večji meri vključiti naslednje vsebine iz naslednjih področij:

- različni tipi pokrajin, kartografija in orientacija,
- različna raba tal,
- regionalna diverziteteta,
- ekosistemi,
- naravni viri in njihova uporaba,
- onesnaževanje okolja,
- različni vidiki razvoja človeške družbe,
- prostorski problemi,
- družbeni problemi,
- pomen odprte komunikacije,
- sistem(i) prostorskega načrtovanja,
- zgodovina države in kulturna dediščina,
- ostale kulture in mednarodna odgovornost.

Z vidika implementacije zelenih sprememb je treba:

- dati več poudarka vsebinam, ki se nanašajo na vprašanja in probleme urbanega prostora;
- pri izobraževanju o kompleksnosti geografskega prostora in okoljskih problemih v večji meri uporabljati problemski pristop;
- graditi na zavesti o odgovornosti posameznika (učenje za aktivno državljanstvo).

Sodobna družba se v premajhni meri zaveda prepleta različnih in različno pomembnih vrednot vsakega posameznika ter lokalne in širše skupnosti v kateri živi, dela in se odloča. Pomembno je, da se ljudje identificirajo s prostorom in s tem razvijejo odgovoren odnos do njega. Čut pripadnosti prostoru, ki je življenjski prostor družinskih članov in članov lokalne skupnosti, je zagotovilo, da se bo skrb za lastno dobro tesno prepletala s skrbjo za okolje (Urbanc in sodelavci 2004). Spletanje vezi z okoljem je izziv v sodobnem času, saj so ljudje manj povezani z neposrednim okoljem kot v preteklosti, ko je bil prostor ne le njihovo življenjsko okolje, pač pa tudi vir preživetja (Palang in sodelavci 2006). Sodoben prostor postindustrijske družbe postaja vse bolj abstrakten oziroma, kot trdi Mlinar (1990), da se spreminja iz prostora krajev k prostoru tokov.

Posameznika ne vzgaja in izobražuje samo šola, temveč tudi domače in širše okolje. Naloga šole je, da ne samo uči o vrednotah, temveč da jih sprejema kot živ organizem, ki v različnih soodvisnostih različno reagira, ter da je ob enem z ustrežno mero kritične distance odprta do njihove raznolikosti in večplastnosti ter do aktualnih družbenih sprememb. Le na tak način bomo vzgojili in izobrazili posameznika, ki bo usposobljen za življenje, delo in odločanje v sodobni družbi.

7 Viri in literatura

- Clouston, E. M. 2002: Linking the Ecological and Economic Values of Wetlands: A Case Study of the Wetlands of Moreton Bay. <http://www4.gu.edu.au:8080/adt-root/uploads/approved/adt-QGU20030828.140330/public/02Whole.pdf> (14. 9. 2006)
- Fridl, J. 2006: 3. srečanje projektnih partnerjev mednarodnega projekta R. A.V.E. Space. Geografski vestnik 78-1. Ljubljana.
- Inglehart, R. 1977: The silent revolution: Changing values and political styles among Western publics. Oxford.
- Medmrežje 1: <http://www.esdtoolkit.org/discussion/default.htm> (15. 9. 2006)
- Medmrežje 2: <http://www.esdtoolkit.org/discussion/reorientation.htm> (15. 9. 2006)
- Mlinar, Z. 1990: Od prostora krajev k prostoru tokov: prestrukturiranje ali razkroj teritorialno-družbene organizacije? Družboslovne razprave 7-10. Ljubljana.
- Palang, H., Printsman, A., Konkoly Gyuro, É., Urbanc, M., Skowronek, E. in Woloszyn, W. 2006: The forgotten rural landscapes of Central and Eastern Europe. *Landscape Ecology* 21. Den Haag.
- Smrekar, A. 2006: Zavest ljudi o pitni vodi. *Geografija Slovenije* 12. Ljubljana.
- Urbanc, M., Breg, M. 2005: Gravel plains in urban areas: gravel pits as an element of degraded landscapes. *Acta geographica Slovenica* 45-2, Ljubljana.
- Urbanc, M., Printsman, A., Palang, H., Skowronek, E., Woloszyn, W. in Konkoly Gyuró, É. 2004: Comprehension of rapidly transforming landscapes of central and eastern Europe in the 20th century. *Acta geographica Slovenica* 44-2. Ljubljana.

8 Summary: Space values as integral part of education

(translated by the author)

The relationship between education and sustainable development is complex. Generally, research shows that basic education is key to a nation's ability to develop and achieve sustainability targets. Few studies suggest that education affects environmental stewardship. It is also proved that a subtle combination of higher education, research, and life-long learning is necessary for a nation to shift to an information or knowledge-based economy, which is fuelled less by imported technology and more by local innovation and creativity.

To be successful we must go beyond teaching about different global issues and give people practical skills that will enable them to continue learning after they leave school, to have a sustainable livelihood,

and to live sustainable lives. The skills pupils will need as adults fall into one or more of the three realms of sustainable development – environmental, economic and social.

To understand global issues as well as local issues in a global context one must be aware that every issue has a history and a future. Looking at the roots of an issue and forecasting possible futures based on different scenarios is as important as understanding that many global issues are linked. The ability to consider an issue from the view of different stakeholders is essential. Considering an issue from another viewpoint besides your own leads to intra-national and international understanding. This understanding is essential for creating the mood of cooperation that will underpin sustainable development.

Values are also an integral part of education. Understanding your own values, the values of the society you live in, and the values of others around the world is a central part of educating for a sustainable future. Values taught in school need to reflect the larger values of the society that surrounds the school. One must be aware that a full range of values is influenced by local traditions, ethnic populations, immigrants, religions, media and pop culture. In addition, curriculum decision-makers also need to decide if new values, which will help communities reach their goals of sustainability, need to be included in the curriculum.

Better understanding of spatial elements, spatial development and its limitations contribute to responsible spatial management and thoughtful land use, which present main conditions for sustainable development and territorial cohesion. Spatial planning is interdisciplinary activity, which bases on physical and social environment knowledge. The connection and understanding the complex linkage, interaction and processes between both is a main condition to understand and be able to do the spatial planning. Different subjects offer a general knowledge; qualify the ability to understand the interactions and processes between the natural and social environment but very little subjects offers concrete applied knowledge for spatial planning. Problem solving approach, evaluation and decision-making processes are also very important. Pupils can get these skills through discussion, teamwork, project work, case studies. Main subjects that are very directly related to spatial planning are geography and other related subject that connect environment with the society.

The international survey on the values of space was done to provide valuable information on the spread of these values at different levels of educational system in all participating partners. The survey on primary and secondary school teachers has been carried out to analyse the present situation on teachers and pupils' preferences and perceived obstacles with respect to various space related topics and teaching tools by which these topics are included in the educational process.

The main conclusions of the survey are as follows:

- respondents from all countries, with the exception of Italy, gave the highest priority to a high level of economic growth;
- Italy shows a considerably higher percentage of teachers who declared themselves for post-materialists and the lowest percentage of those, who are closer to materialist values;
- the most pressing social, spatial, environmental and economic issues as seen by teachers are the quality of the environment, waste management, the use of natural resources and economic growth;
- the least important issues as seen by teachers are urban sprawl and global environmental problems;
- as especially valuable element of place natural heritage was put into the first place in all participating countries;
- access to shops, offices, health care and other services is the most satisfactory aspect of place on the average and in each country;
- respondents are not particularly willing to actively participate in changing things by themselves;
- environmental pollution, national history and cultural heritage, ecosystems, natural resources and their use are topics that are relatively well present in the curriculum;
- topics which are not well encouraged in schools are the system of spatial planning, spatial problems and social problems. The majority found the reason for this situation in other contents in the curriculum which often have the priority over space-related topics and the lack of appropriate teaching tools and literature on space-related topics;

- teachers nowadays still mostly use text books, books and worksheets;
- the gap between what teachers do and what pupils want seems to be rather wide, because pupils prefer to use CD, DVD, video and software;
- schools support the purchase of various teaching tools;
- the most often used teaching methods are verbal methods, which are followed by textual methods;
- there is discrepancy between the reality and pupils' wishes; pupils prefer audiovisual methods and games;
- regarding the way teachers organize their work in the class, individual work slightly prevails over ex-cathedra or frontal teaching;
- pupils are relatively not interested in choosing space-related topics for their individual projects;
- pupils seem to be more or at least the same interested in the space-related topics than they were 10 years ago;
- at least some pupils' knowledge comes from their homes;
- although there were five countries that participated in the survey, the analysis shows that in many fields there are no important differences between them.

Between the countries, participating in the survey, there are statistically important differences regarding the space-development education. The use of teaching tools and teaching methods is not in correlation with pupils' wishes and expectations, which is rather worrying. The results show that the final decision is mostly upon the teacher. So why they decide to work contrary to pupils' wishes and expectations? Such decisions hardly bring good results and fruitful cooperation.

As expected there are statistically important correlations between curricula's contents, dealing with space development, and pupils' interest for them. One can hardly expect that pupils will decide to work on something they might be even not aware of. Apart from that we are also convinced, although we were not able to prove it, that values of the teacher at least on some level, influence his or her evaluation of landscape's elements.

Regarding the whole situation teachers should be equipped to help pupils identify and think about the complexities of issues from the perspectives of many stakeholders. It became obvious that, regarding space – related contents, children are not encouraged enough to learn them in school and therefore the knowledge gained is on remarkably lower level that it should be. Therefore the curricula should through different contents, suggestions of different teaching tools and teaching methods encourage better awareness about different use of land, regional diversity, different aspects of human development, spatial problems, social problems and the systems of spatial planning

It seems that modern society is still not aware that values of an individual and of the local and wider community, he or she lives in, are closely intertwined. A young person is educated both in school and in smaller or bigger community. School is therefore obliged not only to teach about values but to accept them as an vivid organism which reacts differently in different interdependencies. With a certain extent of critical distance school should be open towards diversity and multilayerness. This is the only way to raise and educate a young person, capable to live and work in modern society.